

Питання франкознавства

Євген Нахлік

УДК 821.161.2-1/-9.09“18/19”І.Франко

СУЧАСНИЙ СТАН ФРАНКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ІНСТИТУТУ ІВАНА ФРАНКА НАН УКРАЇНИ

У проблемно-оглядовій статті окреслено картину розвитку сучасного вітчизняного франкознавства (академічного, університетського, музейного, громадсько-наукового, краєзнавчого), його напрямків, заходів і жанрів та унікальне місце Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України в цьому процесі. Висвітлено здобутки науково-дослідної установи в царині франкознавства, визначено завдання його дальшого розвитку в новоствореному Інституті Івана Франка НАН України, осмислено проблеми з підготування Повного зібрання текстів письменника.

Ключові слова: франкознавство, академічне літературознавство, текстологія, літературознавча методологія.

Yevhen Nakhlik. The current state of Ivan Franko studies and the establishment of Ivan Franko Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine

This review seeks to depict the development of Franko studies in Ukraine in academic, educational, museological, public, scientific and regional spheres as well as its main trends and genres. Thereupon, the author stresses the leading role of Lviv department of Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine in this research area, outlines the efforts of this institution, and assesses the strategic goals of the newly established Ivan Franko Institute, especially with respect to the edition of the writer's complete works.

Key words: Franko studies, academic literary studies, textual criticism, literary methodology.

За роки незалежної України франкознавство розвивається найдинамічніше та найплідніше порівняно з дослідженням життя і творчості інших письменників. Цьому сприяє насамперед літературний і науковий феномен Івана Франка, його багатогранна спадщина в царині художньої літератури та практично всіх гуманітарних наук, рідномовне середовище на локальній батьківщині письменника, Галичині, яке породжує численних шанувальників і дослідників, хоча сугестивний вплив Франка настільки потужний, що притягує до нього й вихідців із Наддніпрянщини та східних теренів України. Велику роль у розвитку франкознавства відіграють різні, передусім спеціальні, наукові осередки – академічні, університетські, музейні та громадські.

Академічне франкознавство зосереджене в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (Микола Жулинський, Тамара Гундорова, Дмитро Наливайко, Микола Бондар, Лукаш Скупейко, Наталя Шумило, Елеонора Соловей, Галина Бурлака, Лариса Чернишенко, Лариса Каневська) та його Львівському відділенні. Франкознавчі дослідження провадяться також в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, насамперед у відділі української літератури (Ярослава Мельник), Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Микола Дмитренко), Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника (бібліографістика, Марія Вальо).

Університетське франкознавство розвивається, як і належить, насамперед у Львівському національному університеті імені Івана Франка, головним

чином на кафедрах факультетів філологічного, історичного, іноземних мов, філософського та культури й мистецтв (усі імена годі перелічити, назву бодай тих, хто захистив докторські та кандидатські дисертації з франкознавства: Олександра Сербенська, Михайло Гнатюк, Валерій Корнійчук, Богдан Якимович, Ярослав Гарасим, Володимир Микитюк, Тарас Пастух, Ростислав Чопик, Богдан Тихолоз, Святослав Пилипчук, до яких варто додати Миколу Ільницького, Андрія Скоця, Роксолану Зорівчак, Ларису Бондар, Тараса Салигу, Любомира Сеника, Володимира Працьовитого, Зеновія Терлака, Андрія Пашука та ін.). Спеціально створено Інститут франкознавства, що його раніше очолювали Іван Денисюк, Лариса Бондар і яким тепер успішно керує Святослав Пилипчук (визначальним напрямком роботи цього закладу, крім, звісно, готування до друку різних франкознавчих книжок, є проведення щорічних франкознавчих конференцій та щомісячних франкознавчих семінарів). Згадаймо також Інститут історичних досліджень, очолюваний Ярославом Грицаком, головна заслуга якого, крім наукових монографій про Франка в культурно-історичному та політичному контексті епохи, полягає також у розміщенні на сайті університету цифрових копій листів до Франка (хоча поки що не всіх).

У Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника плідно працюють франкознавці Роман Піхманець, Роман Голод, Степан Хороб, Володимир Матвіїшин, Світлана Луцак; у Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім. І. Франка – Михайло Шалата, Галина Сабат, Микола Зимомря, Іван Зимомря та інші викладачі, Євген Пшеничний, директор нещодавно створеного ще одного Інституту франкознавства; у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка – Микола Ткачук, Роман Гром'як, Ігор Папуша; у Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича – Борис Бунчук, Богдан Мельничук, Володимир Антофійчук, Оксана Бунчук. Сама назва Житомирського державного університету імені Івана Франка зобов'язує викладачів і студентів займатися франкознавством (публікації у “Віснику Житомирського педагогічного університету”). Дисертації з франкознавства захищаються в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, там-таки проводяться франкознавчі конференції та видаються збірники їх матеріалів. Кандидатську дисертацію з франкознавства захистила Анна Біла з Донецького національного університету.

За незалежної України набуло розвитку *музейне франкознавство*, насамперед у Літературно-меморіальному музеї Івана Франка у Львові (Роман Горак, принагідно згадаю співавтора Ярослава Гнатова, а також науковців музею Катерину Зозуляк, Валентину Кухар та ін.).

Крім державних установ, розвиток франкознавства підтримують *громадські наукові інституції*. Наукове товариство імені Шевченка присвятило 150-річчю письменника об'ємний ґрунтовний том “Записок Наукового товариства імені Шевченка” (2005. – Т. 250: Праці Філол. секції; редактор тому – Олег Купчинський). Помітно оживило розвиток франкознавства створення у Львові 29 березня 2007 р. Міжнародної асоціації франкознавців (голова – Михайло Гнатюк). Проведено низку виїзних конференцій у різних містах України, систематично відбуваються засідання Міждисциплінарного науково-методологічного семінару “Іван Франко у ХХІ сторіччі”. Однак асоціації так і не вдалося об'єднати франкознавців не те що України та світу, а навіть Львова, та й самого Львівського національного університету імені Івана Франка, де працює більшість її ініціаторів.

За роки незалежності буйно розквітло *краєзнавче франкознавство* на Івано-Франківщині, Тернопільщині, Львівщині, хоча його рівень не завжди високий і зводиться часто до плиткої популяризації відомих речей. Не кажучи вже про поверхові інтерпретаційні підходи, трапляються прикрі помилки фактографічного характеру, хоча, треба визнати, бувають не раз і цікаві знахідки, уточнення

тощо. Фактографічною вірогідністю, критичним підходом до перевірки фактів, опорою на документи вигідно вирізняються біографічні публікації Івана Білинкевича (як ось “Іван Франко на Станіславщині: Біографічно-краєзнавчі нариси”, Коломия, 2006), меншою мірою Петра Арсенича (“Прикарпаття в житті Каменяра”, Івано-Франківськ, 1996). Вартісними є краєзнавчі книжки Ганни Гром “Нагуєвичі – батьківщина Івана Франка” (1992), “Нагуєвичі” (2002).

Якщо систематизувати й узагальнити франкознавчі напрацювання різних інституцій, крім Львівського відділення Інституту літератури, а також доробок франкознавців з інших установ, то побачимо, що франкознавство розвивається за такими напрямками:

- джерелознавство – описи архівних та бібліотечних фондів: Особисті архівні фонди відділу рукописів: Анотований покажчик / НАН України. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Львів, 1995; Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури. – К.: Спадщина, 1999; Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник / НАН України. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукопису. – К., 2002; Бібліотека Івана Франка: Науковий опис: У 4 т. – К.: Критика, 2010. – Т. 1;

- принагідне укладання часткових франкознавчих покажчиків (як-от: “матеріали до біобібліографії” “Іван Франко у франкомовних перекладах і критиці” Яреми Кравця; “бібліографічний покажчик” “Іван Франко в Одесі”, упорядники Г. Д. Зленко, О. І. Кравченко, Одеса, 2001) та укладання рекомендованих методичних покажчиків (як ось “Іван Франко і Прикарпаття: Рекомендаційний бібліографічний покажчик” – на сайті Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. Франка);

- видання окремих творів, листів та фольклорних записів Франка з передмовами та коментарями (серед книжкових вирізняються передруки збірки “Зів’яле листя”, репринтні відтворення п’ятитомного видання “Апокрифів і легенд з українських рукописів”, “Галицько-руських народних приповідок”, збірки “З вершин і низин”);

- видання спогадів про Івана Франка (“Спогади про Івана Франка” в упорядкуванні та з примітками Михайла Гнатюка, 1997; окремі публікації різних спогадів у періодиці);

- створення численних індивідуальних монографій літературознавчого, фольклористичного, мовознавчого, історичного, філософського, економічного, книгознавчого, бібліографічного характеру;

- захист кандидатських і докторських дисертацій (упродовж 1988–2009 рр. захищено 119 дисертацій, у яких повністю чи частково розглядається творчість І. Франка);

- проведення франкознавчих конференцій та видавання на їхній основі збірників;

- видання тематичних франкознавчих збірників;

- перевидання праць попередніх франкознавців, як-от: “Франкіана Василя Сімовича” в упорядкуванні та з примітками Марії Білоус, Зеновія Терлака (2005), “Літературознавчі та фольклорознавчі праці. Т. 2: Франкознавчі дослідження” Івана Денисюка (2005), збірники “Іван Франко. “Зів’яле листя”: Тексти, матеріали, дослідження” в упорядкуванні Павла Салевича (2007), “Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років ХХ ст.” в упорядкуванні Миколи Ільницького (2010);

- нарешті, незліченні публікації статей.

Виходять періодичні та продовжувані збірники – “Українське літературознавство. Іван Франко: Статті і матеріали” (видає Львівський національний університет імені Івана Франка), “Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові” (Львів, 2000–2010. – Випуски 1–9), “Франкознавчі студії” (видає Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка).

У цьому ряді франкознавчих інституцій та огроми франкознавчих набутків Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зайняло особну нішу, ба навіть унікальне місце. З одного боку, наші науковці виконують ті самі види робіт, що й інші франкознавці:

- захищають дисертації та видають індивідуальні монографії: “Категорія “літературний розвиток” у науковому трактуванні Івана Франка” Олени Луцишин (1998), “Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка” Миколи Легкого (1999) – обидві відзначені премією для молодих учених НАН України; “Ессе Ното: Добра звістка від Івана Франка” Ростислава Чопика, “Роман Івана Франка “Для домашнього огнища”: простір і час” Наталії Тодчук (обидві – 2002); “Злочин і катарсис: Кримінальний сюжет і проблеми художнього психологізму в прозі Івана Франка” Алли Швець (2003); “Казкотворчість Івана Франка (генологічні аспекти)” Наталі Тихолоз, “Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії” Богдана Тихолоза (обидві – 2005) – усі три також відзначені премією для молодих учених НАН України; “Номеносфера поезії Івана Франка (поетика заголовків, присвята, епіграфів)” Мар’яни Челецької (Барабаш); “Мов органи в величю храмі...”: Контексти й інтертексти Івана Франка (порівняльні студії)” Валерія Корнійчука (2007); “Філософська лірика Івана Франка: Діалектика поетичної рефлексії” Богдана Тихолоза (2009) – відзначена премією ім. С. Єфремова; “Іван Франко і Василь Стефаник: Взаємини на тлі доби” Романа Піхманця (2009) – загальноукраїнська премія “ЛітАкценту” за найкращу літературознавчу книжку року та Івано-Франківська обласна премія ім. Василя Стефаника; про Франка йдеться в окремих розділах книжки Євгена Нахліка “Творчість Юліуша Словацького й Україна. Проблеми українсько-польської літературної компаративістики” (2010);

- перевидають франкознавчі праці попередників, як ось “Франкознавчі студії” Яким Яреми (2007);

- перевидають окремі твори Івана Франка, наприклад збірку “Баляди і розкази” (2007), працю “Українська література в 1904 році” в українському перекладі з німецької (2005), роман “Для домашнього огнища” (колективний збірник “Іван Франко – майстер кримінального читва”, 2006), “Оповідання для дітей” (2006) та ін.;

- видають неопубліковані спогади про письменника: книжка Наталі Тихолоз “Semper magister et semper tiro: Іван Франко та Осип Маковей” (2007), публікація Алли Швець “Із секретів “сімейного огнища” Івана Франка: мемуарні одкровення (неопубліковані спогади Марії Грінченко)” (Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія. – К., 2010. – Т. 5) та ін.;

- публікують статті, рецензії тощо (упродовж лише 2006–2010 рр. оприлюднено 136 дрібножанрових праць, а загалом за ці роки здійснено 173 франкознавчі публікації).

Практично всі перелічені наші монографії стали помітними явищами в українському літературознавстві, становлять собою новий крок, а то й етап у поступі франкознавства і складають основу його дальшого розвитку. При цьому вони мають і вагомое теоретико-літературне значення для студій наратологічних, психоаналітичних, часопросторових, жанрологічних, поезієзнавчих, інтертекстуальних, компаративістичних та ін.

Із другого боку, науковці Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України відповідно до робочих планів виконують такі проекти, за які, крім них, не беруться жодні інші інституції чи окремі вчені. Саме цим визначається унікальне місце нашої науково-дослідної установи в сучасному франкознавчому процесі. По-перше, це системне, коментоване довідання 50-томника. В академічному видавництві “Наукова думка” вийшли “Додаткові томи до Зібрання творів у п’ятдесяти томах”:

- Т. 51: Прозові переклади, 1876–1912 (К., 2008);
Т. 52: Оригінальні та перекладні поетичні твори (К., 2008);
Т. 53: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці, 1876–1895 (К., 2008);
Т. 54: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці. 1896–1916 (К., 2010).

Крім того, видано “Покажчик купюр: (до Зібрання творів Івана Франка у п'ятдесяти томах)” (К., 2009). Голова редколегії – Микола Жулинський; науковий редактор 51, 53 і 54-го томів, а також “Покажчика купюр” – Євген Нахлік, 52-го тому – Микола Бондар. Тепер готуються наступні два додаткові томи (цього разу – наукових перекладів, що їх здійснив Іван Франко).

По-друге, у нас укладаються систематичні бібліографічні покажчики із франкознавства – це продовження традиції, що її приніс у наше відділення Мирослав Мороз і продовжила Олена Луцишин. За упорядкування М. Мороза видано покажчик “Зарубіжне франкознавство” (1997), за його ж упорядкування та О. Луцишин – покажчик “Заборонене франкознавство. 1885–1988: Матеріали до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (публікації, вилучені з обігу в Радянській Україні 1930–1980-х років)” (2006). Нарешті завершено і схвалено на вченій раді Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України покажчик видань творів Івана Франка та критичної літератури про нього “Сучасне франкознавство (1988–2005)”, що його почав укладати М. Мороз, а закінчила О. Луцишин, збільшивши опис із 2394-х до понад 6750-ти позицій і перевіrivши їх майже всі *de visu*. На черзі – укладання бібліографії франкознавства 2006–2010 рр., поточної бібліографії.

По-третє, науковці Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України розпочали роботу над фундаментальним проектом “Іван Франко: Літературна енциклопедія”, яка готується у п'яти томах:

I – “Іван Франко й українська література: попередники та сучасники” (статті, присвячені окремим персоналіям);

II – “Іван Франко й зарубіжні літератури” (статті, присвячені окремим персоналіям);

III – “Іван Франко: поетичні твори” (статті про більшість поетичних творів, циклів, збірок);

IV – “Іван Франко: художньо-прозові і драматичні твори, літературознавчі праці” (статті про більшість прозових і драматичних творів, основні літературознавчі праці);

V – “Іван Франко: теоретико-літературні аспекти творчості. Міфологічні, фольклорні та літературно-традиційні персонажі” (статті про естетичні погляди письменника та поетику його творчості – жанрів, стилю, віршування тощо, а також про міфеми, запозичені з різних міфологій, про фольклорних та літературно-традиційних персонажів).

Голова редколегії – Микола Жулинський, керівник проекту – Євген Нахлік.

У рамках роботи над першим томом видано згадану монографію Романа Піхманця “Іван Франко і Василь Стефаник: Взаємини на тлі доби”, над першим і другим томами – окремі розділи книжки Євгена Нахліка “Творчість Юліуша Словацького й Україна. Проблеми українсько-польської літературної компаративістики”. На матеріалі статей до третього тому “Іван Франко: поетичні твори” створено й видано колективні монографії “Міфопоетичні образи в художньому світі Івана Франка: (Ейдологічні нариси)” (2007; автори – Катерина Дронь, Богдан Тихолоз, Наталя Тихолоз, Алла Швець), “Стереометрія тексту: Студії над поетичними творами Івана Франка” (2010; автори – Мар'яна Барабаш, Віктор Неборак, Богдан Тихолоз, Наталя Тихолоз; обидві за науковою редакцією Богдана Тихолоза). Назагал це досить унікальний випадок, бо

колективних монографій у франкознавстві майже не видається, і зрозуміло чому: їх надзвичайно складно створювати, значно складніше, ніж звичайні збірники, а то більше матеріали конференцій, адже розділи колективної монографії потребують обговорення, не раз доопрацювання, узгодження з іншими розділами книжки.

Як бачимо, зазначені проекти справді фундаментальні, гідні академічної науки. Легше виконувати вибіркові проекти, значно важче працювати системно й вичерпно.

До переліченого варто додати, що наш науковець Олена Луцишин разом із дрогобицькими франкознавцями Євгеном Пшеничним і Михайлом Шалатою готує до друку "Літопис життя і творчості Івана Франка" у трьох томах, що його уклав Мирослав Мороз.

Робочі та перспективні наукові плани Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України затверджені, і саме вони мають не просто лягти в основу робочих та перспективних планів Інституту Івана Франка НАН України, а й виконуватися далі, зокрема й у царині франкознавства. Немає сенсу починати нові проекти, поки не виконано попередні. Йдеться насамперед про фундаментальний проект "Іван Франко: Літературна енциклопедія", а також про упорядкування дальших додаткових томів до Зібрання творів у 50 томах та укладання бібліографічних покажчиків із франкознавства.

Як і загалом у нашому фактографічному літературознавстві, що розвивалося в умовах заборони на повне і правдиве відтворення фактажу, у франкознавстві накопичилося чимало фактографічних неточностей, помилок, перекручень. Дається взнаки і схильність аматорів-франкознавців до поквалітивного, неточного цитування текстів, черпання відомостей не з первинних, а з опосередкованих джерел, загалом некритичний підхід до джерел, повторення неперевіреної інформації. З усім цим ми зіткнулися під час написання статей до тематичного блоку "Іван Франко й українська література: попередники та сучасники". Доводиться критично перевіряти всю наявну інформацію, звіряти цитати, будувати статті на першоджерелах, так що енциклопедичні статті виходять, по суті, сконденсованими дослідженнями з усіма потрібними покликами.

Про складнощі з виконанням проекту свідчить хоча б такий порівняльний кількісний показник. Уся одностомна Міцкевичівська енциклопедія містить понад 400 статей. А в нас реєстр лише тематичного блоку "Іван Франко і нова українська література: попередники та сучасники (XIX – початок XX ст.)" налічує на сьогодні 535 прізвищ, разом із фольклористами (також попередниками та сучасниками), яких 98, – це 633 гасла, що вже може бути окремим томом.

Науковці, які будуть обрані за конкурсом на надані вакантні посади, повинні усвідомлювати, що вони мають долучитися до вже виконуваних проектів – Франківської енциклопедії, упорядкування текстів, які не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах (ідеться насамперед про історичні, історико-публіцистичні та політико-публіцистичні праці). Нові науково-дослідні теми доцільно відкривати лише після завершення щойно згаданих.

Звичайно, у перспективі слід підготувати *наукову біографію* Івана Франка, добре коментоване, з текстами, ретельно звіреними з першоджерелами, *повне академічне зібрання спогадів* про письменника.

Зупинюся докладніше на проблемі Повного зібрання творів Івана Франка, позаяк вона активно обговорюється в суспільстві й навіть була зафіксована в указі 2006 року Президента України як "сто томів". На жаль, того указу ніхто не погоджував ні з Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ні з нашим відділенням, тож поставлені в ньому глобальні завдання (крім "ста томів", також щодо повної бібліографії франкознавства) виявилися нереальними, а тому невиконаними. Інколи складається враження, що до чергового ювілею в урядовців виникає бажання ледь чи не вичерпати всі франкознавчі проблеми:

укласти й видати все, що можна, завершити всі проекти, які тільки можна придумати, так що наступникам залишиться хіба що читати надруковане. Тим часом завдання полягає в тому, щоб поступово, з року в рік забезпечити сталий розвиток франкознавства, нарощувати здобутки для фундаментальних проектів і планомірно їх розвивати.

Стосовно Повного зібрання, то, враховуючи, що до такого зібрання мали б увійти листи письменника, його коректніше назвати Повним зібранням творів і листів, а ще краще – *Повним зібранням текстів Івана Франка*, розуміючи під словом “текст” не лише власне твори й листи, а геть усе, що опублікував, написав і надиктував Іван Франко, аж до найдрібніших нотаток, поміток тощо. І тут текстологи, упорядники Франкових текстів стикаються з унікальною проблемою, якої немає у випадку відомих нам повних зібрань творів Шевченка, Гоголя, Лева Толстого та інших літераторів: оскільки Франко був не лише письменником і вченим-інтерпретатором, а й видавцем різнорідних писемних пам’яток, то в його надрукованій і писемній спадщині є чимало невеличких передмов-приміток, просто посторінкових чи прикінцевих, більших або менших, а також приміток до чужих текстів, не кажучи вже про те, що в рукописній спадщині зберігається величезна кількість усіяких власне Франкових поміток. Зрозуміло, що коли йдеться про *Повне* зібрання текстів, то й такі “дрібнички” мали би ввійти до нього. А їх же ще треба розшукати (бо не все зафіксовано в наявних бібліографічних покажчиках), відчитати (якщо це рукописи) і систематизувати. А є ще Франкові нотатки на книжках, що зберігаються в його бібліотеці, і ці нотатки також мали би ввійти до Повного видання. Абсолютно повне зібрання текстів Івана Франка навряд чи буде коли досяжним (у сенсі всеохопної повноти збережених текстів), але домагатися цього потрібно.

Муситимемо знайти оптимальне вирішення проблеми, як подавати Франкові коментарі та примітки до публікованих ним текстів, незрідка досить розлогих, адже, з одного боку, без коментованих уривків не буде зрозумілий коментар, а з другого – недоцільно нагромаджувати у виданні Франкових текстів чужі твори. Аналогів такої едиційної практики, наскільки відомо, немає, тож доведеться в кожному конкретному випадку шукати вдалої розв’язки.

Текстологічне підготування писемної спадщини Франка вимагатиме перегляду текстологічних засад, на яких здійснювалося видавання 50-ти томів (і не лише правописних, а й таких, що пов’язані з вибором основного тексту, подачею варіантів та редакцій), потребуватиме врахування сучасного едиційного досвіду (повне зібрання творів Т. Шевченка, дев’ятикнижжя В. Стуса, чотиритомник у двох книгах В. Симоненка, започатковане видання писань М. Грушевського, перші два томи повного зібрання листів П. Куліша та ін.), теоретичних напрацювань у текстології (Мирослава Гнатюк, Сергій Гальченко, Галина Бурлака та ін.), де відбулася відмова од звичного донедавна терміна *канонічний текст* і з’явилися спроби замінити його іншими поняттями (основний авторський текст, дефінітивний текст, критично встановлений текст). Слід буде подавати всі редакції та варіанти, у тому числі й до наукових текстів, а також закреслення, зокрема в листах, а це потребуватиме чимало копіткої праці в архівах, із рукописами чи принаймні з електронними копіями. Заново треба осмислити питання поліваріантності Франкових творів. Повному зібранню текстів мають передувати ґрунтовні праці з текстології франкознавства (статті, дисертації, монографії). Текстологів в українському літературознавстві взагалі мало, а у франкознавстві й поготів.

А починати готувати повне видання слід з укладання вичерпної бібліографії Франкових текстів, надрукованих і рукописних. Давній покажчик М. Мороза “Іван Франко: бібліографія творів. 1874–1964” (К., 1966) дуже добре прислужився для розвитку франкознавства впродовж 45 років, але нині він потребує критичної перевірки, бо в ньому трапляються неточності, він не повний, та й

немає в ньому переліку недрукованих текстів Франка. Саме укладання нового покажчика забере щонайменше кілька років, адже кожен з уже зафіксованих у наявному покажчику позицій слід перевірити *de visu* й коректно описати відповідно до сучасних бібліографічних вимог, а крім того, доведеться зібрати й систематизувати нові позиції. Щойно на основі заново укладеного покажчика можна буде скласти робочий проспект Повного зібрання текстів Івана Франка, на що піде не один рік.

А тим часом варто робити окремі академічні видання найбільш вартісних і знакових творів та збірок Івана Франка з ґрунтовними передмовами, новим текстологічним опрацюванням та коментарями. Ідеться передусім про твори, що вивчаються в середній та вищій школі й конче потрібні для масового навчального вжитку. Зрештою, у такому академічному форматі можна видати всі поетичні збірки, романи й повісті та драматичні твори Івана Франка – це було б доречною апробацією і добрим набутком на шляху до Повного зібрання текстів. Зразком могло б слугувати здійснене в нашому відділенні перевидання збірки “Баляди і розкази” (в опрацюванні Богдана Тихолоза і Мирослави Ізбенко, які удостоєні за це видання джерелознавчої та текстологічної премії ім. Григорія Костюка).

Великою підмогою до впорядкування текстів і складання коментарів до Повного зібрання стало б видання Франківської енциклопедії. Слід далі опрацьовувати й видавати різномірну не опубліковану досі рукописну спадщину Івана Франка, що зберігається в його фонді в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Коли ж дійде справа до безпосереднього виконання проекту Повного зібрання текстів Івана Франка, то редколегії слід буде визначитися із самим текстологічним форматом майбутнього видання, особливо щодо вибору основного тексту, повноти подачі редакцій та варіантів, висвітлення історії тексту, застосування правописних норм, а також щодо обсягів, докладності, скрупульозності текстологічних і реальних коментарів. Зрозуміло, що за типом це видання буде критичним, але яким – академічним, науковим чи науково-масовим, як Зібрання творів у 50-ти томах і томах додаткових? На якого читача розраховане? Опрацьовані орієнтовні засади варто буде видати окремою книжкою разом із проспектом. Від того, який буде обрано текстологічний формат, залежатимуть строки виконання проекту: підготування й видавання лише основних текстів з основними редакціями й варіантами та мінімальними коментарями потребуватиме порівняно коротших термінів і менших фінансових витрат, тоді як підготування й видавання геть усіх текстів з усіма змінами та розлогими коментарями забере чимало часу й коштів (сьогодні навіть неможливо спрогнозувати скільки).

Варто розставити акценти і щодо *інтерпретаційних досліджень (статей і монографій)*. Наукові праці цих жанрів особливо стимулювати не доводиться: їх залюбки пишуть і писатимуть франкознавці з різних наукових та освітніх установ України самостійно, з власної ініціативи, надто ж з огляду на те, що статті конче потрібні для захисту кандидатських, а статті й монографії – для захисту докторських дисертацій. Та й кандидатські дисертації часто виходять після захисту окремими монографіями. Слід, однак, наголосити на бажаному методологічному інструментарії цих робіт, адекватному нашому часові. Нині, коли вітчизняний медіа-простір дедалі більше заповнюють поверхова популяризація постатей, подій і явищ із минулого, та чи та їх ідеалізація, конче потрібно зберегти засадничу зорієнтованість академічної науки на *осмислення і переосмислення* національної історії, культури, літератури й мистецтва, зокрема й нашої класики. *Завдання академічної гуманітаристики – це насамперед правдиве пізнання і глибоке всебічне осмислення суспільних феноменів із сучасного погляду й на основі цього – виявлення й поширення*

найвагоміших надбань у вітчизняній та світовій культурній спадщині. Дослідження літературної класики без урахування тенденцій і набутків подальшого розвитку естетики і красном письменства, без застосування новітніх теорій і методологій таїть у собі небезпеку консервації застарілих уявлень та підходів і, у наслідку, перетворення такого дослідження на ретроградне літературознавство. Щоб уникнути цього, інтерпретаційні дослідження в царині франкознавства треба розбудовувати, творчо використовуючи теорію і практику *перспективних методологічних стратегій – психоаналізу, теорії архетипів, міфологізму, постструктуралізму, постмодернізму, мультикультуралізму, інтертекстуальності, деконструкції, постколоніальної критики, гендерного підходу* тощо. Відкритість до освоєння їх дасть змогу залучити до франкознавства допитливу молодь, спраглу чогось нового й цікавого. Інструментарій *рецептивної естетики* (тобто естетики сприйняття, а не творення) допоможе простежити, чим Франкові твори цікаві для нинішніх читачів, зокрема молоді, як і завдяки чому ці твори актуалізуються в сучасній свідомості.

Треба вміти не лише бачити зовнішні, суспільні вияви літературного, культурного й загалом історичного процесу, письменницької біографії та описувати їх, а й проникати “внутрішнім зором” у приховані механізми й закономірності розвитку людства й окремих особистостей, зокрема письменницьких, осягати закодовані вияви символічної автобіографії, децентрації у творах. Образно кажучи, треба не лише описувати видиму річ, наприклад, як сонце рухається небосхилом (а чимало літературознавчих праць будуються саме за цим принципом), а розумом Коперника збагнути, що Земля обертається навколо Сонця та своєї осі, й уже на основі цих логічних знань відтворювати реальну картину літературного розвитку, для звичайного ока непомітну й незвичну. Цьому сприяють уже давно вироблені й постійно вдосконалювані ефективні засоби й підходи *психоаналізу, теорії архетипів та міфологізму.*

Загалом даліше освоєння перспективних методологій західного літературознавства, оволодіння їхньою термінологією дасть змогу єдиною науковою мовою говорити про українську літературу, зокрема про Франка, а це полегшуватиме сприйняття його письменницької та наукової спадщини у світі.

Що стосується перспектив і пріоритетів *міждисциплінарних франкознавчих досліджень* – на стику літературознавства, мовознавства, фольклористики, етнографії, історії, філософії, психології, соціології, економіки і правознавства – то насамперед варто забезпечити серед них розвиток психології з франкознавчим ухилом, щоб крізь призму найновіших здобутків вітчизняної та світової *психологічної науки* заново осмислити весь життєвий і творчий шлях письменника, його літературну спадщину. Фаховий психологічний аналіз та коментар знадобиться і для пояснення творчого процесу Франка, і для трактування образів-персонажів його художнього світу, і для розуміння Франка як особистості, його проблемних стосунків з оточенням – у сім’ї, з колегами, із владою, його ставлення до релігії, зрештою, і для пізнання душевного складу, внутрішнього світу тих, з ким Франко спілкувався.

Щодо координації франкознавчих досліджень. Нині, коли немає єдиної системи управління державними, а то більше недержавними, інституціями, наукою, координувати зусилля установ та окремих учених стало важко, не раз – практично неможливо. Наприклад, Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка та Літературно-меморіальний музей Івана Франка у Львові, обидва – державні заклади, заповзялися видавати листи до Франка: інститут іще тільки готує їх до друку, а музей уже час від часу публікує у своєму “Науковому віснику”. По суті,

відбувається дублювання того самого процесу. Зрозуміло, що це недоцільно. Як скоординувати їхню діяльність, щоб одна з інституцій відмовилась од розпочатого проекту або щоб обидві об'єднали свої зусилля? Яка установа може стати над ними й домогтися усунення нераціонального дублювання, якщо вони належать до різних відомств? Ніхто не в змозі цього зробити. Сьогодні жодна установа не наділена такими повноваженнями, щоб заборонити іншій займатися якимись гуманітарними дослідженнями та видавничими проектами, надто ж якщо вони виконуються на основі недержавних грантів. Об'єднати зусилля можна лише на добровільній основі, шляхом взаємного порозуміння. Ще важче координувати наукову діяльність окремих дослідників, особливо тих, які з власної ініціативи, на громадських засадах беруться осмислювати порізно ті самі проблеми. Певний лад тут навести можуть лише установи, яким надано право координувати виконання дисертаційних досліджень і планових тем, – це так звані координаційні ради при Президії НАН України, котрі затверджують теми дисертацій (хоча не раз захисти відбуваються, коли теми затверджені лише вченими радами інститутів та університетів), а також профільні відділення НАН України, які затверджують науково-дослідні проекти і в академічних установах, і в університетах. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України такими прерогативами не володіло, не володітиме й Інститут Івана Франка. Тож за таких умов координація зусиль франкознавців можлива шляхом не адміністрування, а хіба що суто наукового впливу, вчасного інформування, наприклад, публікуванням рецензій, поточної бібліографії, звітів та бюлетенів із зазначенням проектів, що виконуються на той чи той час у різних установах, зусиллями окремих учених. А як вони зреагують на це – то вже питання їхнього наукового сумління, розуміння, відповідальності.

Варто пояснити ще таку особливість новостворюваної структури. Заснований Інститут Івана Франка НАН України – це академічна науково-дослідна установа, а не аналог німецького Гете-Інституту, завдання якого полягає в поширенні німецької літератури та культури у світі, чи польського Інституту Адама Міцкевича, що опікується проектами, спрямованими передусім на популяризацію польської культури за кордоном. Інститут Івана Франка НАН України займатиметься дослідницькими проектами. Створення такої установи аж ніяк не перекреслює потреби заснування окремої інституції, першочерговим завданням якої було б поширення української літератури та культури у світі шляхом організації перекладів, наукових конференцій, презентацій, письменницьких зустрічей, книжкових ярмарків тощо. Така установа промоційного характеру мала би бути створена при Кабінеті Міністрів, а точніше навіть – при Міністерстві закордонних справ разом із Товариством “Україна – світ” і діяти через посольства, консульства, інші урядові й неурядові організації та здійснювати моніторинг літературних смаків та інтересів, книжкового ринку, відстежувати читацькі потреби й запити по світу з тим, щоб пропонувати для перекладу різними мовами (зокрема шляхом грантів) ті твори з українського класичного й сучасного письменства, які можуть викликати найбільше зацікавлення в закордонних реципієнтів. Таку установу можна б назвати Інститут поширення української літератури та культури у світі. Ця установа була б аналогом Польських Інститутів у світі (наприклад, Польського Інституту в Києві), які є представництвами Міністерства закордонних справ Республіки Польща і в завдання яких входить популяризація польського наукового та культурного життя, презентація за кордоном найцікавіших і найрізноманітніших подій та явищ, що відбуваються в Польщі. Зрештою, можна врахувати той-таки польський досвід і заснувати українську промоційну інституцію при Міністерстві культури і туризму України на зразок Інституту Адама Міцкевича чи Інституту книги, які функціонують у структурі Міністерства

культури Польщі та співпрацюють із громадянським суспільством у різних державах світу. Так, Інститут книги досить успішно сприяє перекладанню польської літератури іноземними мовами. Тим часом, наскільки відомо, за межами України презентацію українських культурних та наукових здобутків здійснює лише одна державна установа – Національний культурний центр України в Москві.

Перетворення Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України на окремий Інститут Івана Франка НАН України не означає, що новостворений інститут займатиметься дослідженням і видаванням лише Франкової творчості. Це буде літературознавча установа широкого профілю, яка представлятиме академічне літературознавство у Львові й у якій, крім пріоритетного – франкознавства, розвиватимуться інші напрямки: досліджуватиметься також життя і творчість та видаватиметься писемна спадщина різних українських письменників, зокрема еміграційних, провадитимуться теоретико-літературні, компаративістичні, славістичні, насамперед полоністичні, а також германістичні студії. Українська література багата на письменницькі постаті й художні твори, тож було б недоцільним обмежувати академічне літературознавство у Львові, а фактично в західному регіоні, лише франкознавством. Треба забезпечити вивчення інших літературних індивідуальностей, передовсім Галичини, а також вибірково – з усієї України, а ще тих наших письменників, хто творив і творить за кордоном. У цьому напрямку теж слід продовжити традиції, що вже склалися у Львівському відділенні Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, – традиції шевченкознавчих, кулішезнавчих, славістичних і компаративістичних досліджень, вивчення літературного процесу в Галичині від “Руської Трійці” до “Молодої Музи”, української еміграційної літератури, інших творчих індивідуальностей, проблем поезієзнавства, далі розвивати літературну критику.

Таке розмаїття досліджуваних явищ, як і сам загальнолітературознавчий профіль новоствореного інституту, відповідатиме широті інтересів і творчої та літературознавчої практики самого Івана Франка, який провадив жвавий інтертекстуальний діалог зі світовою культурою, писав майже про всіх українських та багатьох іншомовних письменників – своїх попередників і сучасників, активно виступав як літературний критик. Не слід оголювати Франка – треба вивчати його в контексті всіх літературних і культурних зв'язків, а для цього потрібно пізнавати і його письменницьке оточення, а також Франкових наступників. Не можна обійти увагою й осмислення сучасного літературного процесу – саме для цього постановою Президії НАН України № 84 від 19 березня 2008 р. передбачалося створення у Львівському відділенні Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України сектора літературної критики, що й було виконано, а ще сектора полоністики, із чим ми пов'язуємо одну з перспектив розвитку (як і з германістикою та компаративістикою).

Загалом новостворений Інститут Івана Франка НАН України сьогодні – це букет яскравих наукових і творчих індивідуальностей, самодостатніх вільних інтелектуалів із цілком власними поглядами й різними естетичними смаками, тож завдання реорганізації – дати молоді можливість розвивати свій талант на вподобаних письменниках і тим самим здійснити органічний внесок у поступ українського літературознавства. Доцільно зберегти в нашій установі всі наукові напрямки, що засвідчили свою перспективність і виправдали себе, і нарощувати нові, пов'язані передусім із літературознавчим та міждисциплінарним франкознавством.

Отримано 29 травня 2011 р.

м. Львів